
Cultures polítiques republicanes del vuit-cents: insurrecció, democràcia i federalisme

Pere Gabriel*

Insurrecció i política el segle XIX

Barcelona Quaderns d'Història, 6 (2002)

Sembla un tòpic recordar el permanent estat de guerra, les reiterades insurreccions i els molts cops de mà militars que marcaren la història política del segle XIX i la construcció de l'Estat liberal burgès a Espanya. Potser no ho és tant recordar que aquella situació continuà sota el règim de la Restauració borbònica, més enllà del 1880, fora del marc cronològic fixat en aquest curs. En tot cas, el que no és massa usual és assumir aquest fet en les anàlisis historiogràfiques sobre la vida política, que molts historiadors tendeixen a fer al marge, potser simplement al costat, d'aquella realitat, sense voler acceptar que en les diverses cultures polítiques, totes, de la dreta i l'esquerra, la insurrecció i la violència eren uns instruments fonamentals de la pràctica política. Encara més, sense voler acceptar que l'afirmació democràtica popular era en molts casos inseparable d'aquesta assumpció de la insurrecció i fins i tot la guerra civil com a formes bàsiques de fer política.¹

No cal pensar per la dreta sols amb els carlins i les carlinades. Com sinó accediren al poder els doctrinaris els anys trenta? Com els mateixos moderats el 1844? Fernando Garrido ja deia el 1860 –i han redescobert alguns historiadors actuals– que no existí a Espanya un verdader règim parlamentari. Cap canvi de govern fou producte d'un canvi electoral –ni censitari ni de sufragi universal– de les majories parlamentaries. I això també val ben bé fins els anys de la Segona República, el 1931. Com és ben sabut, al contrari, era des del govern –des del poder– que es

* Universitat Autònoma de Barcelona.

1. No entraré aquí en el difícil repàs de la ingent bibliografia que ha generat el fenomen de la violència. He d'advertir però que sovint tot el fenomen es veu simplement com una «malaltia» social aliena a la pròpia política oficial i d'Estat. Referències útils per al cas espanyol poden trobar-se en el número sobre *Violencia y política en España*, coordinat per Julio Aróstegui, de la revista *Ayer* (Madrid), 13 (1994), amb un text del mateix Aróstegui sobre «Violencia, sociedad y política: la definición de la violencia», pàg. 17-55.

feien les eleccions i les majories. Els canvis quasi sempre, en especial els significatius, venien induïts o provocats directament per la insurrecció, per la pressió cortesana o de la milícia o pel cop de força militar. En aquest context, no hauria d'estranyar que algunes institucions –notablement, l'exèrcit i l'Església, la milícia, els ajuntaments i les diputacions, la premsa, i per damunt de tot els governs civils– fossin elles, més que no unes hipotètiques organitzacions i maquinàries electorals dels partits, les que canalitzessin la vida política més oficial.

Serà des d'aquesta realitat donada a la insurrecció, la conspiració i el cop de mà, que el republicanisme, més ben dit, els republicanismes, voldran anar configurant un moviment polític obert als sectors populars i per tant es veuran abocats a la pràctica de formes i maneres democràtiques, amb la celebració d'assemblees, eleccions de candidats i comitès, així com a l'ús de la propaganda, la ritualització i l'elaboració d'un corpus simbòlic propi.

Aquí només pretenc plantejar alguns punts de tot aquest entrelligament en un moment de configuració inicial, fundacional, de les cultures republicanes a Catalunya. Forçosament –i ho dic ben sincerament– l'explicació no serà sinó molt fragmentària i plena de punts no desenvolupats ni matisats. Demano per endavant disculpes.

El dret a la insurrecció. República i democràcia. La Federal

L'insurreccionalisme es justificava en nom del dret del poble a la rebel·lió contra la tirania, contra la manca de llibertats, els abusos del poder i la repressió. Aquestes denúncies no eren en absolut exagerades en relació a règims com els de Ferran VII o l'actuació del comte d'Espanya a Catalunya, el control dels models i Narváez, la situació dels anys seixanta o ja sota el Sexenni la política repressiva de Sagasta i el 1874 de Serrano. I molt menys encara quan es referiren als primers temps dictatorials de Cánovas del Castillo a partir del 1875. El que cal destacar és que el raonament insurreccionalista podia ser compartit per tot el conglomerat liberal, inclosos els republicans i aviat els grups obrers, anarquistes o no. Les diferències sorgien a partir d'aquest primer punt tan genèric d'acord. El problema estava en que molts, notablement els progressistes, apel·laven al dret a la presa del poder violenta en nom del poble però, en quan assolien el poder d'immediat no es preocupaven sinó de desfer les juntes, desarmar la milícia i intentar de fixar una situació de clar control social per tal d'evitar el desordre i l'anarquia al carrer, per tal d'afirmar un Estat liberal senyor i respectable.

No cal insistir en un fet ben conegut: les revoltes liberals dels progressistes amagaven una profunda desconfiança envers el protagonisme que sovint en les mateixes assumien la patuleia i el poble petit. La diferenciació dels demòcrates i el republicanisme respecte del progressisme, ja els anys quaranta, sobre tot després del 1843, el bienni de 1854-56 i de manera molt clara en la dècada dels seixanta, partí justament de la denúncia d'aquest fet. D'alguna manera, a diferència dels progressistes, tots els corrents republicans pensaven que calia trobar un determinat espai per als sectors populars en el règim i l'Estat, en el ben entès que això de trobar-hi un espai no tenia perquè voler dir acceptar la hipòtesi d'una direcció ni una hegemonia popular i de la gent de brusa. Per tant la seva crida a la mobilització i la insurrecció es considerava –i no era cap frase– més honesta.

Tot plegat tenia unes derivacions molt importants i pròpies: a diferència dels progressistes, els republicans es situaven majoritàriament en l'àmbit d'una es-
 querra social i fixaven com a punt de referència bàsic del retorn a la normalitat
 la posta en pràctica d'una sèrie de reformes de certa entitat i impacte popular. A
 més, el seu argument de fons no era sinó l'adequació del sistema polític i social
 al que en deien la marxa inevitable del progrés cap a una societat més igualitària
 i lliure. Si hom l'ignorava i el poder pretenia posar portes al vent, l'explosió so-
 cial i el desordre seria inevitable, en canvi si s'acaraven les reformes bàsiques
 (república, sufragi universal, separació de l'Església i l'Estat, minimització de
 l'exèrcit i generalització de la milícia ciutadana, fixació dels drets de reunió i as-
 sociació, educació per a tothom, etc.) lliures d'entrebancs i traves seria possible
 caminar cap a una societat més harmònica i igualitària.

En aquelles primeres dècades les anàlisis no anaren massa més enllà, encara
 que la difusió del mutualisme i el cooperativisme, el comunisme cabetà i el
 fourierisme, els debats entre els dits individualistes i socialistes a l'entorn de la
 'qüestió econòmica' dels seixanta, etc., anunciaven ja molts dels temes que ha-
 via de fixar el federalisme pimargallista dels anys vuitanta i noranta. En qualse-
 vol cas, sota el Sexenni començà a apuntar-se una divisió entre els diversos
 corrents republicans que havia de ser, segons crec, fonamental sota la Restau-
 ració, sota tota la Restauració, ben bé fins els anys de la Primera Guerra Mun-
 dial. Per un costat s'aniria formulant des del republicanisme una cultura políti-
 ca liberal progressista que tendia a dibuixar un règim modernitzador, amb un
 Estat fort, abocat a facilitar el desenvolupament burgès i capitalista espanyol,
 que volia una presència i una implicació dels sectors populars però que en ab-
 solut estava disposat a que aquesta presència deixés de ser subalterna; la di-
 recció de l'Estat sens cap dubte havia de correspondre a les classes emprene-
 dores i cultes, en definitiva senyores, amb un paper molt destacat dels
 professionals liberals de prestigi i capacitat econòmica. Quan arribin els anys
 daurats de la Tercera República Francesa i l'hegemonia dels republicans oportu-
 nistes, aquesta i aquests en seran els referents. Haurien d'acabar movent-se
 en aquest context famílies com les salmeronianes i les zorrillistes, per no par-
 lar dels castelarins, que ho tingueren clar des de sempre. Fou front aquesta
 cultura liberal progressista que hom pot anar constatant l'existència d'una cul-
 tura política republicana liberal democràtica, si entenem aquesta qualificació
 equivalent a l'acceptació d'una presència en l'Estat i la vida política, significa-
 tiva i fins i tot directiva, dels sectors més populars i els treballadors. Aquesta
 cultura tingué des de molt d'hora un caràcter molt defensiu, abocat al poder lo-
 cal, i procurà frenar per moltes raons la construcció d'un Estat central fort. Per
 aquí sens dubte s'havien de moure els corrents més federals no ja catalans sinó
 espanyols.²

2. He desenvolupat més àmpliament aquest argument, amb Angel Duarte, a «¿Una sola cultura política republicana ochocentista en España?», dins Angel DUARTE i Pere GABRIEL (eds.), *El republicanismo español, Ayer* (Madrid), 39 (2000), pàg.11-34. Amb un menor aparell bi-
 bliogràfic de referència, cfr. també Pere GABRIEL, «Republicanism popular, socialismo,
 anarquismo y cultura política obrera en España (1860-1914) », dins J. PANIAGUA, A. A. PIQUE-
 RAS i V. SANZ (eds.), *Cultura social y política en el mundo del trabajo*, València, 1999, pàg. 211-
 222.

És en aquest marc que s'han d'entendre les diverses actituds del conjunt dels republicans davant la problemàtica de la insurrecció i la presa del poder, especialment a partir dels anys del Sexenni. El punt d'acord era la denúncia de la feblesa dels progressistes. Així ho afirmava, per exemple, Fernando Garrido el 1860:

‘Uno de los flacos del partido progresista, ha sido sus pretensiones de obrar con legalidad, cuando ha escalado el poder revolucionariamente, respetando la obra de sus enemigos, recurriendo a los medios legales para destruir; grave error; que ha entorpecido su marcha y que no ha dado por eso más solidez a sus reformas.’³

Garrido acaba amb aquesta conclusió el seu repàs de les contradiccions polítiques dels progressistes des de 1840 quan no havien volgut trencar amb el caràcter censatari de la constitució de 1837 i sols havien defensat el sufragi universal en els ajuntaments. També havien estat temerosos i pactistes amb la reacció i la monarquia el 1854, sempre disposats a desfer el moviment popular de les juntes i la força revolucionària de les milícies més populars.

En els primers temps del Sexenni, quan els republicans es trobaren abocats a justificar més o menys obertament conspiracions revolucionàries i la sublevació contra les quintes de l'octubre de 1869, hom pot trobar ben exposat tot aquest element fonamental de la seva visió de l'insurreccionalisme i les connotacions que hi adoptava. Per exemple, davant el decret governamental de quintes del març de 1869, en contra de les promeses de setembre de 1868, i davant el fet clar que en la nova Asamblea Constituent, elegida a través del sufragi universal i sense excessives adulteracions, la coalició governamental comptava amb una àmplia majoria. Els republicans assenyats de *‘La Alianza de los Pueblos’* no pogueren evitar la discussió d'una si més no aparent contradicció: si hom acceptava que el govern tenia una majoria almenys formalment legítima, com negar el seu dret a decidir? En uns articles ben travats i destacats, «El derecho de insurrección» i «La nación y las cortes»⁴ abordaren sense ambigüitats la qüestió i de passada explicaren fins quin punt la insurrecció no era per a la cultura política republicana un simple acte de presa del poder sinó una forma d'afirmar una presència democràtica –una presència del ‘poble’, dels sectors populars– que havia d'assegurar un programa revolucionari –almenys el programa de setembre de 1868.

En «El derecho de insurrección» hom afirmava *queríamos que nunca fuese necesario a los pueblos tener que apelar a esas profundas conmociones que la fuerza de los hechos ha venido a convertir en principio de derecho*. Seguia després la gran consideració legal que havien tingut en el cas espanyol les insurreccions victorioses i les persecucions i dictàmens de pena de mort a que havien donat lloc els moviments fracassats. *«¿De qué naturaleza es, pues, ese derecho que, emanación de la soberanía popular, varía según las circunstancias y los tiempos...? [...] Nos lo podrá explicar tal vez el ardoroso señor ministro de Fomento? [era Ruiz Zorrilla que polemitzava a les corts amb Fernando Garrido] [...] Lo difícilillo está en especificar los casos extraños que justifican el ejercicio del derecho»*. L'article continuava: encara no coneixien cap poder que trobi justificat una insurrecció ni que consideri la situació un cas extrem. En canvi des de l'oposició, la cosa es veia diferent: «Conclu-

3. Cfr. Evaristo VENTOSA [Fernando Garrido]: *La regeneración de España*, Barcelona, Salvador Manero, 1860, pàg. 81.

4. Cfr. *La Alianza de los Pueblos*, Barcelona, 16 i 17 de març de 1869, pàg. 1.

sión lógica de estos asertos irrefutables: el derecho de insurrección es el derecho del caído, cuando el caído es el más fuerte. Cuando el caído es el más débil y se atreve a levantar cabeza, el derecho de insurrección se convierte en derecho de autoridad, en fuerza moral del poder y entonces rigen en todo su vigor los estados de sitio, fusilamientos, pontones, destierros, cárceles y emigraciones». En fi, davant l'argument de Ruiz Zorrilla a l'entorn de que «nos hallamos discutiendo como los pueblos libres y podemos debatir todos los puntos que sean objeto de discusión hasta que la Asamblea diga su última palabra», el redactor acabava dient que això ja es veuria, potser la minoria republicana hauria de deixar l'Assemblea per tal de «no hacerse cómplice de la obra anti-revolucionaria» de la mateixa.

El següent article, «La nación y las cortes», vingué a continuar l'argumentació:

«¿Tiene el país la obligación de acatar las decisiones de la Asamblea si estas se oponen a las declaraciones de la opinión pública solemnemente consignadas en los programas de las juntas revolucionarias?

¿Son soberanas las Cortes o está por encima de ellas la Nación?»

La resposta era matisada: ells, partidaris de la república federal havien d'esperar perquè l'acord de setembre i el país no ho havia inclòs. Però el poder de l'Assemblea estava marcat pels pactes del setembre de 1868. A més hi havia un altre fet fonamental:

«sucedería lo mismo [l'acatament de la decissió de les Corts] en lo relativo a las libertades y derechos individuales si la Asamblea se rebelara contra la calificación de ilegislables, inalienables e imprescriptibles con que los proclamó la voz soberana de la Revolución?... No y mil veces no. Si tal hicieran las cortes, ellas serían las que se saldrían de la legalidad».

L'important en definitiva era, com deia, aquesta voluntat d'afirmar des de la força un programa mínim revolucionari. Fet que quedava reforçat al final, en recordar als diputats que s'havien compromès a acceptar aquells principis democràtics.

És clar per tant que els republicans tenien molts dubtes davant el simple règim parlamentari. En tot cas la seva afirmació democràtica era encara lluny de la simple formalització parlamentarista. No ha d'estranyar per tant que en la naixent cultura republicana fos encara molt present el crit a la partida i sobretot el crit al manteniment de la milícia, que era considerada –segurament amb raó– com a un molt principal instrument d'acció política. I no es pensi que això només era vàlid per als republicans de barricada –i més o menys intransigents i abocats al cantonalisme de 1873– sinó que com acabem de veure formava part també de l'opinió dels sectors més moderats, amb voluntat de manteniment de l'ordre i seny de les manifestacions i les agitacions populars al carrer.

L'actitud defensiva del republicanisme més democràtic i federal –i l'afirmació en aquest sentit del municipalisme– es pot veure en el mateix Garrido, un entusiasta doctrinari de les virtuts de l'organització i articulació associativa de la societat popular, es demanava:

«¿de dónde vino al estado llano [...] su participación en el poder [...]?
Pues no era más si no de la organización de los pueblos o comunas en milicia armada y de los trabajadores en gremios y hermandades; es decir, de la organización, base indispensable de todo poder».

La lluita era inevitable i segurament moltes derrotes davant la superior força i organització de les grans institucions reaccionaries, l'Església, els militars i la Justícia. En tot cas l'organització i vertebració del poble tendia a la llibertat i era incom-

patible amb les forces aristocràtiques i les oligàrquiques, també amb el paper dels prefectes i l'organització centralitzada de l'Estat. En qualsevol cas, l'organització popular havia pogut existir més o menys gràcies a la seva presència en el poder local. Era aquesta força local que explicava l'èxit popular a Suïssa, Estats Units i fins i tot Anglaterra. En qualsevol cas quedava clar que les tres reformes bàsiques a emprendre eren la separació de l'Església i l'Estat, armar la milícia i limitar al màxim l'exèrcit (especialment calia acabar amb el poder dels capitans generals), i finalment substituir el poder judicial de la Magistratura per la justícia de jurat popular.⁵

L'imaginari insurreccional dels republicans: himnes, cançons, història heroica

Interessa destacar que no es tractà sols de debats, justificacions i afirmacions d'unes determinades estratègies d'actuació política, marcades pel moment i la situació, constretes dins dels límits de les discussions dels dirigents. De manera molt més ambigua i estesa, aquelles opinions que entrelligaven afirmació democràtica i insurrecció formaven part de tot un conglomerat d'imatges, símbols i històries d'herois revolucionaris que anaven configurant tot un complex imaginari republicà de forta empremta popular i de llarga durada. És clar que en gran mesura tot aquest imaginari es situava en el terreny de la retòrica, però justament d'això es tracta: el discurs republicà i de l'esquerra, fora del terreny més doctrinal i teòric, era un discurs d'insurrecció, aixecament de partides, herois combatents a la barricada i la conspiració, de mobilització en definitiva més o menys armada i violenta. Amb un afegit no menys important: la retòrica sorgia de la realitat d'unes mobilitzacions i conspiracions insurreccionals ben concretes i reals, i, alhora, l'afirmació democràtica, per més que hom ho intentava, no lograva encabir-se en cap desenvolupament institucional regular ni sorgia de la pràctica electoral.

Hi havia els himnes i les músiques, un element fonamental en tot intent de mobilització i concentració popular al carrer, uns himnes i unes músiques que tocaven els músics i aviat començaren a cantar els cors, usualment el d'en Clavé, als que es sumaren en ocasions algun grup propi. Molts testimonis fan pensar que realment els anys cinquanta i seixanta es recuperà i volgué popularitzar «La Campana» que havia inclòs Abdó Terrades en les seves *Hojas Sueltas* de 1841 i a continuació en *El Republicano* de 1842. Hi posà la música, segons que sembla, Josep Anselm Clavé.⁶ El segon gran referent d'aquells anys fou l'«Himne de Garibaldi», que acompanyà la mateixa popularització del personatge i que perdurà molt més del que tots plegats hem pensat. En qualsevol cas, indiscutiblement, «La Marsellesa» havia d'acabar essent l'himne republicà i popular de tota l'esquerra política, encara que, pel que sembla, la seva real popularització es produí ja sota el Sexenni. Per què no fixar-nos en les lletres de tots aquests cants?

Si comencem per «La Campana», no ens trobem sinó amb un cant de barricada i marxa guerrillera:

5. Cfr. Evaristo VENTOSA, *La regeneración...*, pàg. 181-182.

6. Així ho afirmen els diversos reculls publicats el Sexenni o, més endavant *Garibaldi. Historia liberal del siglo XIX*, Barcelona, Evaristo Ullastres, 1881-1882, però fins el moment no s'ha trobat la partitura.

La Campana

Ja la campana sona,
lo canó ja retrona...
Anem, anem, republicans, anem!
A la victòria anem!

I
Ja es arribat lo dia
que el poble tant volia.
Fugiu, tirans: lo poble vol ser rey!
Ja la campana sona...

II
La bandera adorada
que jau allí empolvada,
correm, germans, a l'ayre enarbolem!
Ja la campana...

III
Mireula que es galana
la ensenya ciutadana,
que Llibertat nos promet si la alsem
Ja la campana...

IV
Lo garrot, la escopeta,
la fals y la forqueta
¡oh, catalans! ab valor empunyem!
Ja la campana...

V
La Cort y la Noblesa,
l'orgull de la riquesa,
caigan d'un cop fins al nostre nivell!
Ja la campana...

VI
La milícia y lo clero
no tingan més que un fuero:

lo poble sols d'una y altra es lo rey
Ja la campana...

VII
Los públichs funcionaris
no tingan amos varis:
depengan tots del popular congrés.
Ja la campana...

VIII
Los ganduls que's mantenen
del poble y luego'l venen,
morin cremats, si no pau no tindrem.
Ja la campana...

IX
Y los que tras ells vingan
bo será que entés tingan
que son criats, no senyors, de la grey.
Ja la campana...

X
Un sol pago directe
y un sol ram que'l colecte:
tothom d'allí será pagat com deu.
Ja la campana...

XI
Que pagui qui té renda
ó be alguna prebenda:
lo qui no té tampoch deu pagar res.
Ja la campana...

XII
Lo delme, la gabella,
lo dret de la portella,
no, jornalers, mai més no pagarém.
Ja la campana...⁷

7. Hi ha múltiples versions amb algunes variants. La primera conservada és certament la inclosa en el Plan de la Revolución de *Hojas Sueltas* i *El Republicano*. Més endavant fou recuperada en els llibres col·lectius *Los mártires de la República*, de 1873, i *Garibaldi. Historia liberal del siglo XIX*, aquest de doctrina anarcosindicalista, el 1881-1882. També l'havia inclòs Francisco Tubino en la seva *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*, Madrid, 1880. Més endavant en diverses ocasions la premsa republicana la recordà. Aquí segueixo la versió inclosa en un número extraordinari dedicat a commemo-

Al costat de tot un ideari socialment anivellador, igualitarista, aturem-nos a pensar que el leit motiv no és altre que el d'una campana que crida a 'somatent', és a dir a l'aixecament d'una partida armada que ha de posar-se en marxa en una lluita armada. Incompreensible si no tenim en compte el ja comentat sobre la importància de la milícia ciutadana i l'aixecament de la partida republicana que omplirà totes les lluites polítiques del segle XIX.

No és menys mobilitzador l'«Inno a Garibaldi» (i altres himnes revolucionaris italians de l'època que també es difonien a Catalunya):⁸

Si scopron le tombe
si levano i morti
I Martiri nostri
Son tutti risorti;
le spade nel pugno,
Gli allori alle chiome,
La flamma ed il nome
d'Italia sul cor.

Veniamo veniamo!
Sù, o giovane schiere,
Sù, al vento per tutto
Le nostre bandiere;
Sù tutti col ferro,
Sù tutti col fuoco;
Sù tutti col fuoco
D'Italia nel cor.

Va' fuori d'Italia
Va' fuori, che è l'ora,
Va' fuori d'Italia,
Va' fuori, stranier!

[...]

Aquesta lletra però quedava completada amb un altra, la de «All'armi!... All'armi!»:

rar la proclamació de la Primera República de *La Publicidad*, dc. 11 de febrer de 1903, pàg. 5. Una altra versió es pot trobar al primer volum de l'Antologia que publicà l'editorial Barcino el 1928, *Antologia, I. Els iniciadors de la Renaixença*, pàg. 121, amb text i notes de Melcior Font.

8. Hi hagué almenys en la recepció catalana del garibaldisme un triangle de músiques derivades de les lluites de la unificació italiana: l'«Inno di Garibaldi» pròpiament, «All'armi!... » i l'«Inno di guerra dei cacciatori delle Alpi»; a vegades s'afegia l'«Inno d'Italia» (dit de Mameli) que composà Goffredo Mameli. He tractat aquest tema de la influència garibaldiana en la cultura republicana i anarcosindicalista catalana els segles XIX i XX a «Da Garibaldi a Malatesta. Immagini e presenze italiane nel movimento operaio catalano e spagnolo», dins *Carlo Rosselli e la Catalogna antifascista*, a cura d'Ariane Landuyt, *Quaderni del Circolo Rosselli*, Florència, 2/1996, pàg. 10-30.

¡Sù, figli d'Italia! ¡sù, in armi! ¡coraggio!
il suolo qui é nostro: del nostro retaggio
il turpe mercato finisce pei re;
[...]

¡Sù, Italia! ¡sù in armi! ¡venuto é il tuo dí!
¡Dei re congiurati la tresca fin!

[...]

Una manifestació indirecta de la popularitat de Garibaldi i de la implicació dels liberals i republicans pot ser el cas que aquests i els anarcosindicalistes feren a l'himne redactat per Víctor Balaguer (amb música de Demay de Schoenbrunn, un austríac resident a Barcelona), que entre altres coses deia:

Trompetas de la pàtria
Sonáu lo combat ja,
Lo foch del amor pàtrio
Já nostre cor encén.
[...]

Ja ondeja la bandera
Que a la batalla'ns crida;
Veniu y per jornadas
Las glorias contarem.
Que no es per Reys, ni Princes
Que exposarem la vida;
Crusats som de la pàtria,
Per ella combatem!

[...]

L'oppressor muyra,
Ferro despertat.
[...]

Partim, anem, marxem;
Foch, ecstermini!
Cuant falti ferro
Ab cor y plata balas farem.⁹

Com deia, en qualsevol cas, l'himne més extés i influent, que, aquest sí, molts en sabien la lletra i molts cantaven, fou la «Marsellesa». Hi hagueren i es difongueren diverses lletres traduïdes. Una de castellana començava:

9. He seguit aquí les versions incloses a *Garibaldi. Historia liberal del siglo XIX*.

Marchemos pronto a la victoria
nos llamó ya la Libertad;
caiga del vil la falsa gloria
y proclamemos la Igualdad (*bis*)
¿Oís cual rugen como hienas
los que nos quieren oprimir?
Es hora ya de combatir
para romper nuestras cadenas.
¡Al arma y a luchar!
¡Abajo la opresión!
Teson! Tesón!
Sangre al cavar
chorree el azadón!
[...]

Una altra versió castellana, segurament més popularitzada fou la de M. Ramos Carrión:

Marchemos, hijos de la patria,
glorioso día luce ya.
Otra vez el sangriento estandarte
los tiranos se atreven a alzar. (*bis*)
¿ois rugir por la campiña
esa turba sangrienta y voraz?
Degollar nuestros hijos desea
para ahogar en sangre nuestra idea.
El arma preparad;
no hay tiempo que perder.
Marchad, marchad
a defender
la santa libertad.

En tot cas, molts sabien alguna estrofa francesa. Almenys el començament i la tornada:

Allons, enfants de la patrie,
Le jour de gloire est arrivé;
Contre nous de la tyrannie
L'étendart sanglant est levé! (*bis*)
Entendez-vous dans les campagnes
Mugir ces féroces soldats?
Ils viennent jusque dans vos bras
Égorger vos fils, vos compagnes.
Aux armes, citoyens!
Formez vos bataillons!
Marchons, marchons,
Qu'un sang impur,
Abreuve nos sillons!
[...]

Una bona versió fou la catalana de Josep Anselm Clavé que arreglà el 1868 i fou difundida àmpliament durant el Sexenni:

I

¡Al arma, al arma, fills del poble
Lo jorn de gloria ja ha arribat!
Pels tirans alsa xusma ignoble
Sos pendons enllotats de sanch.
Ohíu, ohíu com fer udola
Lo esbars famèlichs d'eixos llops
Lo poble apura'l fel á glops
Y encés de rabia'l cor tremola

¡Al arma, ciutadans!
¡Alsém lo somatent!

¡Lo airat jovent
Banye sas mans
En sanch de vils tirans!

¡Trosseje coratjós
Lo poble
Son jou ignominiós!

II

¡Fills de la terra catalana,
Avans morir que ser esclaus!
¡Sone ja l'alarmant campana!
¡Muyran ja'ls opressors malvats!
De nou á indigne vassallatje
Vol enjunyirnos bando astut:
¡Malhaje'l poble si un minut
Suporta estúpít tal ultratje!

¡Al arma ciutadans!
¡Alsem lo somatent!
¡Lo airat jovent
Banye sas mans
En sanch de vils tirans!

¡Al arma, al arma, fills del poble,
Lo jorn de gloria ja h'arribat!

III

Rompam l'inercia que'ns degrada!
Lo poble lliure es poble fort
¡Llibertat, llibertat aimada,
En ton foch se han templat ja'ls cors!
Baix tos pendons cantar victoria
Podrém al fí de greus fatichs;
Y al expirar tos enemichs
Veurám ton triunfo y nostra gloria!

¡Al arma ciutadans!
¡Alsem lo somatent!
¡Lo airat jovent
...

¡Avant lo poble denodat!
¡lluitem per nostra llibertat!
¡Avant lo poble!
¡Lo jorn de gloria ja h'arribat!

No cal insistir. Potser afegir que en les músiques militants s'hi afegien amb tota regularitat altres himnes com és ara el famós «Ça ira...» i que altres cançons que adoptaren també caràcter d'himne, com algunes de les composicions de Josep Anselm Clavé no deixaven d'insistir en tota aquesta retòrica de la insurrecció, l'aixecament de partides, el combat i la barricada. Així, per exemple, «Els nés dels almogàvers» (de 1860) o el seu contrapunt «¡Gloria a España!» (de 1864).¹⁰

10. No incloc aquí el gruix de les cançons de Clavé, en gran mesura adreçades a l'afirmació amb orgull del paper del treballador i jornaler en el joc social, un paper somiat com a honest i responsable, allunyat del desordre anàrquic, però en qualsevol cas, una afirmació de respectabilitat dels sectors populars que forçosament entrava en competència almenys inicial amb els paràmetres de les classes benestants. En aquesta direcció, penseu en especial en el molt èxit popular de «La maquinista», «Els pescadors» i tantes d'altres.

A algú li pot estranyar que no hagi inclòs aquí el conegut «Himne de Riego», cridat a constituir l'himne oficial de la Segona República. En els anys que estem comentant no apareix com un himne massa indiscutible a Catalunya, almenys entre els republicans. En qualsevol cas la seva lletra –la dictada per Evaristo San Miguel el 1869-¹¹ no deixava de ser una més de les moltes crides al combat i la lluita, això amb un contingut més patriòtic i militar que no revolucionari:

Serenos, alegres,
Valientes, osados,
Cantemos, soldados,
Un himno a la lid.
Y a nuestros acentos
El orbe se admire,
Y en nosotros mire
Los hijos del Cid.

Soldados, la patria
Nos llama a la lid
Juremos por ella
Vencer o morir.

L'himne de Riego fou en un principi un més dels diversos intents de fabricar un himne republicà. I en la preparació de les més importants manifestacions o concentracions republicanes a partir del setembre de 1868 foren diversos els intents de generar-ne un de propi. Així, per exemple, obtingué un relatiu èxit el «Himno popular republicano compuesto expresamente para la manifestación del día 29 de noviembre de 1868», amb lletra de M. Balbas i música per a piano de Pablo de M. Perlada, editat a Madrid, o un altre himne, «La República Federal», compost per Eusebio Ferran, editat a Barcelona també el novembre de 1868.

A notar que a partir dels vuitanta i sobretot els noranta, els himnes realment popularitzats i assumits per la cultura republicana federal passaren a basar-se, al costat d'una omnipresent «Marsellesa», en «Els Segadors».

Al costat de les músiques, hi havia les auques, els romanços, sovint recitats, o les coples alligonadores. Eren uns potents instruments de generació i difusió d'opinions i versions, d'eines per a interpretar el món social, sols comparables al teatre popular i plebeu, xaró i en ocasions molt polititzat, que tanta empenta estava assolint i havia de tenir encara més. No puc ara aturar-m'hi molt; ja m'he estès més del compte amb això dels himnes i les músiques. Deixeu-me recomenar simplement el repàs d'aquest material de poesies, romanços i coples aplegat per exemple ja en els primers anys setanta per Joaquim Molas, Joaquim Marco i Josep Termes.¹² En conjunt i de manera reiterada les històries i les crides insis-

11. Cfr. E. SAN MIGUEL, *Himno popular republicano para banda militar*, Madrid, 1869. Amb d'altres paràmetres i referències, Carlos SERRANO, *El nacimiento de Carmen. Símbolos, mitos y nación*, Madrid, Taurus, 1999, inclou un capítol sobre l'himne i l'Estat liberal español.

12. Cfr. en especial als apèndixs 10, 11, 15 i 16, inclosos en l'edició de 1972 del llibre de Josep TERMES, *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional, 1864-1881*, Barcelona, Ariel, 1972.

ten en tot el que ja he anat explicant: els referents implicaven sempre una actitud de lluita, aixecament i combat. Ho resumeix prou bé, malgrat el seu tò un xic irònic, l'auca *Vida y hechos del federal*. Sense dur aquí la iconografia que acompanyava els llibres i els romanços.

Hi hagué també l'inici d'una pròpia història apologètica que incloïa una relació d'herois exemplars i un determinat calendari commemoratiu, l'una i l'altre ple de lluites, partides, conspiracions i barricades. Com en altres aspectes, tots aquests elements d'una cultura simbòlica es desenvoluparien més ampliament al llarg de la dècada dels vuitanta, però moltes bases es fixaren durant el Sexenni i els primeríssims anys de la Restauració. En especial, i sense cap pretensió de ser exhaustius, hi hagué una memorialística de caràcter propagandístic i alliçonador que incloïa com a màrtirs Ramon Xauradó, mort el 1837 i recordat ja el 1840-43; la mitificació de la figura de Francesc de Paula Coello, assassinat la matinada del dia de Sant Joan de 1851; i, de manera encara més destacada, la d'Abdó Terrades, l'apòstol del republicanisme i la democràcia catalans, mort també de forma tràgica el 1855. Fins i tot de forma notable s'hi incorporà el cas de l'execució del dirigent obrer del 1855 Josep Barceló. Aquest martirologi català es va completar amb la mort de Vicenç Martí, *el Noi de les Barraquetes*, de Martorell, mort per la guàrdia civil arran del moviment de 1866, germà del *Xic*, que tant de paper havia de tenir els anys del Sexenni i també sota la Restauració. Al costat de tots plegats, s'hi incorporaven també els noms espanyols. Notablement, Sixto Cámara, el de la conspiració fracassada del 1859, i les víctimes dels setembristes, morts arran de les sublevacions contra les quintes de 1869-1870, Froilán Carvajal, de Conca, mort a Alacant, i l'andalús Rafael Guillén. També s'intentà lligar a la repressió dels monàrquics constitucionalistes dos cabdills més d'aquelles sublevacions, el barceloní Adolf Joaritz i l'aragonès Juan Pablo Soler. Com podem constatar, es tracta d'herois que podien ser caracteritzats com a homes d'idees, publicistes i propagandistes, i alhora valents i disposats a l'acció i agafar les armes. Tenien un altre element comú, usualment poc destacat: tots ells ocupaven càrrecs de comandament a la Milícia o als Voluntaris de la Llibertat de 1868.

No eren sols, lògicament, uns noms catalans i espanyols. Els referents de fora tingueren una importància molt especial en l'elaboració de tot aquest corpus simbòlic. Entre els coetanis, sens dubte els més influents havien de ser els italians Mazzini i Garibaldi, als quals hom podia acompanyar d'altres herois lligats al 1848 i a les lluites d'alliberament nacional, com l'hongarès Louis Kossuth o els màrtirs polonesos. Cal fer notar que arribats a l'hora de referències més globals, al costat de França –que sens dubte generava certes incomoditats en l'esquerra més federal del republicanisme–, una França de Revolució Francesa però bonapartista o lligada a Thiers i la repressió *anticomunard* en el període que aquí estem analitzant, al costat dels Estats Units federals i antiesclavistes d'Abraham Lincoln i al costat d'una admirada Suïssa de constitució confederal i on es practicava el sufragi universal.

En definitiva, la història que hom pretenia codificar i admirar no era sinó la història dels pobles cap al seu alliberament, la història de les rebel·lions contra els poders establerts i la reacció en nom d'un progrés, laic, sovint lliurepensador, contra el clericalisme i l'obscurantisme, una història de progrés inevitable de les idees i els avenços científics, que podien compartir tot el ventall de les esquerres

del moment, inclosos l'anarcosindicalisme i més òbviament els sindicalismes o els cooperativismes obrers de base republicana, i que sempre implicaven la mobilització i l'aixecament, la insurrecció.¹³

El tema no acabà en aquesta fase del Sexenni i els primers anys de la Restauració. A finals del segle, el republicanisme de totes les famílies es continuava sentint còmode en el discurs fos més o menys simbòlic (o més o menys real) de l'insurreccionalisme i la necessitat de sortir al carrer els homes valents, els homes decidits, per tal d'acabar amb tot un règim polític, i social, que calia canviar. Només per incloure un exemple i sense voler ara comentar les moltes implicacions del text, vegeu sinó les poesies amb voluntat mobilitzadora de l'igualadí Joan Serra i Constansó (*Jeph de Jespus*), col·laborador dels López i per tant de l'*Esquella de la Torratxa* i *La Campana de Gràcia*, proper al republicanisme progressista i maçó, que no dubtava a encapçalar el seu aplec de 'versos revolucionaris' amb un cant a «La Barricada»:

*—¡Amunt els cors, fills del carrer! Morrala,
tractada sens pietat; amunt els cors!
L'hora de las justicias ja s'apropa
y ens veurá redimits eix sigle nou.
Preparat per lluytar, si vols ser lliure,
contra tot, contra tots.*

*D'aquesta oligarquía que't deshonra,
d'aquests ineptes que han tacat ton nom,
d'aquests pillets que t'han robat fortunes,
dels cobarts que han vessat la sanch a dolls,
de tots aquests que han ajudat a ferte
un poble decadent, anémich, mort,
deshonrat y embrutit, fes que no's quedi
cendra, rastre ni pols.
T'han robat, de ton nom han fet escarni,
t'han xuclat com vampirs sanch y suhors.
¡Será per los seus crims massa lleu cástich
penjarlos d'un farol!*

*¡Al arma fills del poble! Haureu de bátreus
ab vint sigles d'imbécils tradicions*

13. Com estic intentant d'argumentar la difusió i la fixació de tota una cultura republicana no era sols l'obra del propagandisme polític més doctrinal, militant i organitzat: es difonia, elaborava i codificava a través de tota una multiplicitat de camins, amb un pes molt alt del publicisme literari i els mecanismes d'una comunicació popular molt plebea i oral. Al costat dels himnes i els romanços o les auques, ja esmentats, penseu, per exemple, en el gran nombre de teatre polititzat d'aquells anys (narradors de molts dels fets esmentats) i la importància de la novel·la de fulletó. Alguns autors com ara Albert Columbrí, Antoni Altadill o el mateix Manuel Angelón tingueren en aquest sentit un gran paper. En especial Altadill, en relació amb la popularització de les aventures garibaldianes.

*Atacaré de ferm en sa defensa
aquest exèrcit vil d'explotadors;
llavors serán inmensa barricada
vostres vint sigles d'infernals dolors.
Prepareus a aixecarla fills del poble,
que ja apunta la aurora del nou jorn.
Les pedras del carrer, germanas vostras,
serán per vostres pits un escut fort;*

*Y quan ben soterrat aquest vell règimen
d'indignitats y vils explotacions
brolli de sos desfets la nova rassa
purificada ab sanch, ab ferro y foch,
la Humanitat podrá gosar pau santa
dedicant son cervell y son esfor,
sempre guiada pel mes pur altruhisme,
al Treball, al Estudi, y al Amor:
¡Al arma, donchs, honrats! L'hora s'acosta;
cor seré, forsa al bras y certer cop!¹⁴*

No era sols la crida a acabar amb l'explotació que exigia actituds fermes, de lluita i barricada. Davant les mateixes eleccions de la Restauració, plenes, és clar segons la seva visió, de tupinades, trampes i morts que votaven, calia el combat i la sortida al carrer:

*Sempre que'ls monárquichs cridin
a la lluyta electoral,
les únicas papeletas
qu'han de dú'ls republicans
han d'esser varas de freixa
per anar ben disposats
a seguir tots los colegis
no per votá. ¡A fer botar!¹⁵*

Epíleg

Ho he anat dient. L'insurreccionalisme i la idea d'una democràcia que implicava una revolució, és a dir un capgirament almenys de determinades bases socials, foren uns elements que, codificats d'alguna manera en les dècades centrals del segle, s'incorporaren i anaren fent el seu camí posteriorment, a partir justament dels anys vuitanta, quan les diverses famílies republicanes es veïeren

14. Cfr. Jeph DE JESPU, *La barricada. Versos revolucionaris*, Barcelona, Antoni López ed., s.a (1901?), pàg. 5-7. Es tracta d'un aplec de poesies, la majoria de les quals havien aparegut ja a *L'Esquella...* o *La Campana...*

15. Cfr. Jeph DE JESPU, *La barricada...*, pàg. 64, tancant la poesia que duia per títol «Las elecciones», pàg. 61-64.

obligades a delimitar amb major precisió les seves definicions a l'entorn del món obrer i la construcció d'un Estat liberal, democràtic o simplement progressista, alternatius al que estaven construint des del poder els dinàstics. En qualsevol cas, no hauria d'estranyar la continuïtat dins l'esquerra d'aquest component liberal, d'insurrecció i barricada, que pot resseguir-se ben bé fins als anys de la guerra civil de 1936-1939. És clar que les causes han de buscar-se en la complexa problemàtica social, econòmica i política de tot el procés de construcció d'un Estat liberal burgès com l'espanyol, feble i defensiu, molt poc donat a acceptar la presència en el sistema de les esquerres, encara que aquesta hom la volgués de maneres i formes 'democràtiques'. Però, òbviament, entrar en això és tota una altra qüestió. Per ara i aquí m'ha interessat, sols, emfatitzar, potser exageradament, tot aquest component d'insurrecció i barricada que tingué al llarg del segle XIX la política, i com molt en especial i de manera obligada passà a formar part de la cultura política republicana catalana del vuitcents.